Ujlaki Anna

Rawls és a migráció*

I. BEVEZETÉS

A migráció témája az 1980-as évek végén, másfél évtizeddel *Az igazságosság elmélet*ének megszületése után kezdte el nagy vonalakban foglalkoztatni a politikaelméleti gondolkodókat.[1] A migráció politikaelméletének születését leggyakrabban Joseph Carens híres, 1987-es, *Aliens and Citizens* című tanulmányával szokás datálni. Carens nagy hatása részben abban állt, hogy többek között a rawlsi politikai filozófiát is továbbgondolva azt mutatta meg, hogy a bevándorlók előtti nyílt határok tézise igazolható. Ez a gondolat azért lehetett meglepő, mert Rawls addig egyáltalán nem foglalkozott sem a migráció, sem a bevándorlás kérdésével,[2] Carens révén azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a rawlsi eredeti helyzet segítségével a migrációval kapcsolatos kérdésekben is formálhatunk rawlsiánus választ. Ennél csak az lehetett meglepőbb, amikor Rawls az eredetileg 1993-ban kiadott *A népek jogában* olyan megjegyzéseket tett a migráció gyakorlatával, pontosabban a bevándorlással kapcsolatban, amelyek élesen szembementek azokkal az elképzelésekkel, amelyeket a nyílt határok támogatói és annak a pozíciónak a rawlsiánus hívei vallanak magukénak, amit ma „mérsékelt" kozmopolitizmusnak neveznénk (pl. Beitz 1999; Pogge 1992; vö. Sadurski 2014).[3]

* A tanulmány az FK-138367 számú *Politikai normativitás* című projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, az NKFIH-1280–2/2021 pályázati program finanszírozásában valósult meg. A tanulmány egy korai változatához a *Rawls és az igazságosság elmúlt ötven éve* című konferencián tartott előadás szolgált alapul, néhány gondolat alapját a még korábban az *ETHOS*: *Justice and Beliefs about Justice in Europe* című workshopon tartott előadás jelenti. Köszönettel tartozom e két esemény a tanulmány korábbi verzióihoz hozzászóló résztvevőinek, valamint az anonim bírálóknak, akik építő észrevételeikkel hozzájárultak, hogy ez az írás elnyerje végső formáját.

[1] Figyelemre méltó kivétel Michael Walzer 1983-as kiadású *Spheres of Justice* című könyve, amelyben egy egész fejezetet szentel a *tagság* kérdésének, bővebben tárgyalva a bevándorlás kérdését is.

[2] A szakirodalom gyakran azonos értelmű kifejezésekként érti a migrációt és a bevándorlást. A tanulmány azonban megkülönbözteti a két fogalmat: a migrációt tágabb értelemben vett emberi mozgásként értem, amelynek számos típusa és oka létezhet.

[3] A morális kozmopolitizmus a minden ember egyenlősége melletti erkölcsi elköteleződést jelenti, a politikai kozpolitizmus pedig a politikai közösség és a politikai intézényrendszer egy speciális – egymástól különálló államok helyett globális, szupranacionális vagy internacionális

A tanulmányban arra mutatok rá, hogy érdekes módon Rawlst sem az emberi migráció, sem az azzal szorosan összefüggésben álló igazságtalanságok nem foglalkoztatják különösebben. Amellett fogok érvelni, hogy ez a hiányosság két okból fakad: egyrészt a rawlsi elemzési keret felépítésének sajátosságaiból, másrészt pedig Rawlsnak a migrációról alkotott szubsztantív, sokszor egészen meglepő megállapításaiból. Ezt követően pedig kísérletet teszek arra, hogy felvázoljam a migráció olyan értelmezését, amelynek az elemei kizárólag a rawlsi politikai filozófiai keretein belülről származnak. Az érvelés módszertana ezért vállaltan analitikus, és a tanulmány szűkös kereteire való tekintettel elkülönül attól a kiemelkedő filozófiatörténeti recepciótól, amely történeti és politikai perspektívába helyezi Rawls munkásságát, és e sajátosságok fényében magyarázza a Rawlst foglalkoztató vagy épp kevéssé érdeklő témákat.[4]

Felmerülhet a kérdés, hogy kritizálható-e egyáltalán Rawls retrospektív módon amiatt, mert nem foglalkozott egy kérdéssel, amely csak napjainkban került a politikai filozófia legsürgetőbbnek tekintett kérdései közé. Úgy vélem, erre háromféle válasz is adható. Egyrészt mivel Rawls, ha nem is túl sok helyen, de tesz explicit kijelentéseket az emberek mozgásával kapcsolatosan, ezért ezek kritikai vizsgálat alá vonhatók, és összevethetők Rawls munkáinak más részeivel. Másrészt, úgy tűnik, az emberi migráció valamilyen formában mindig is része volt a politikai társadalmak működésének, ezért célszerű értéksemleges tényként tekintenünk rá. Ezzel szemben Rawls inkább megoldandó problémaként tekint az emberek határokon átívelő vándorlására, és ezt a megoldást a politikai társadalmak belső működésétől várja. Ebből fakadóan fontos megvizsgálni, hogy miképp és miért látja Rawls megszüntethetőnek és megszüntetendőnek az emberi élet egy olyan gyakori jellemzőjét, mint a migráció. Harmadrészt, bár ez túlmutat a jelen tanulmány keretein, Rawls politikai filozófiájának öröksége a migrációról szóló politikai gondolkodás kapcsán is érdekes lehet: érdemes megvizsgálni, hogy a migráció politikaelmélete sajátosságainak gyökerei menynyiben erednek a rawlsi értelmezési keret sajátosságaiból, pontosabban abból, hogy Rawls élesen elválasztja a társadalom belső világát a nemzetközi világtól.

A tanulmány a következőképp épül fel. Először bemutatom, hogyan jelenik meg expliciten, ám mégis töredékesen a határokon átívelő migráció témája Rawls *A népek joga* című művében (a továbbiakban *NJ*), és rávilágítok, miért problematikus a migrációnak ez a fajta értelmezése. Másodszor bemutatom, ho-

– elrendezésére vonatkozó doktrína. A politikai értelemben vett kozmopolitizmus azonban rendkívül szerteágazó, számos megközelítése létezik, az egyszerűség kedvéért a tanulmányban a szakirodalmat követve „mérsékelt" kozmopolitizmusnak azt a pozíciót nevezem, amely az állami szuverenitásra nagyobb mértékben támaszkodó „gyenge" kozmopolitizmus és a valamiféle világállamot vizionáló „erős" kozmopolitizmus között helyezkedik el.

[4] Az egyik leghíresebb filozófiatörténeti munka Katrina Forrester: *In the Shadow of Justice* című, nemrégiben (2019) megjelent munkája. Hasonló megközelítést alkalmaz Smith et al. (2021) és a *Modern Intellectual History* Rawls munkásságának történeti elemzésére alapozó 2021. évi 18/4-es különszáma.

gyan következik az általam a következőkben *zárt rendszer premisszának* nevezett rawlsi elképzelésből a *körkörösség problémája*. Ezen azt a stratégiát értem, ahogyan Rawls körkörösen átutalja a migráció témáját (vagyis az ő saját értelmezésében inkább *problémáját)* a méltányosságként értett igazságosság belső elméleteinek hatásköréből (amely alatt az igazságossság elméletét – a továbbiakban *IE* – és a *Political Liberalismot* – a továbbiakban *PL* – értem) a nemzetközibb fókuszú elmélete hatáskörébe, amelyet az *NJ*-ben fogalmaz meg. Ezt követően arra teszek kísérletet, hogy felvázoljam a migráció egy *rawlsiánus* felfogását, amelyet az *NJ*-ben tett néhány megjegyzés helyett inkább Rawls belső elméleteire alapozom, és amelyet az ideális elméleten belül is elképzelhetőnek tartok.

II. MIGRÁCIÓ A *NÉPEK JOGÁ*BAN

Az egyik lehetséges módja annak, hogy megértsük, milyen szerepet játszik a migráció Rawls politikai filozófiájában az, ha az életmű három leggyakrabban hivatkozott elemét vizsgáljuk meg. Ebben a tekintetben érdemes az igazságosság „belső" elméleteit (az *IE*-t és a korrekciójának szánt *PL*-t), illetve (az *NJ*-ben megfogalmazott) „nemzetközi" elméletét elkülönítenünk (Pogge 2004). A belső elméletek egyik legfontosabb jellemzője, amit *zárt rendszer premisszának* nevezek: mind az *IE*, mind a *PL* olyan modellel dolgozik, amely a társadalmat „más társadalmaktól elszigetelten, zárt rendszerként" fogja fel (*IE* 27).[5] Ebből fakadóan a belső elméletekben nem jelenik meg a határokon átívelő migráció kérdése, a zárt rendszer premisszának köszönhetően a politikai közösség tagsága ebben a modellben *kötött*.[6] Ezzel szemben jogosan várhatnánk, hogy a nemzetközi elméletben megjelenjen az emberi migráció néhány formája, hiszen az *NJ* „[a]z igazságosság szabadelvű felfogásának kiterjesztése egyes társadalmakról a népek társadalmára" (*NJ* 19). A nemzetközi elmélettel kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy az *NJ* valójában nem a globális igazságosság elmélete, sem a nemzetközi viszonyok egy átfogó elmélete, hanem bizonyos típusú politikai közösségek *külpolitikai* szerepvállalásának morális megközelítése egy *valószerű utópia* keretein belül (uo.).[7] Ennek megfelelően Rawls valóban említést tesz a

[5] Az *IE* és az *NJ* idézetei a Krokovay Zsolt által fordított magyar kiadásokból származnak. A *PL* idézetei saját fordítások.

[6] Más kérdés, hogy a migráció egy sajátos formája, a belső vagy regionális vándorlás sem jelenik meg a belső elméletekben. Ezzel kapcsolatban több lehetséges álláspont létezhet. Lehetséges úgy érvelni, hogy a belső vándorlás alapvetően nem releváns a *társadalom alapszerkezetével* kapcsolatos kérdésekben. Ezzel szemben lehetséges azt állítani, hogy a migráció egyes formái szoros összefüggésben állnak azzal a kérdéssel, hogy pontosan kik tartoznak a *legrosszabb helyzetben lévők* csoportjába, ebben az esetben helytálló lehet Rawls az emberi mozgással kapcsolatos érzéketlenségét kritizálni.

[7] A tanulmányban a nemzetközi és a globális szintet két eltérő szintnek kezelem. A nemzetközi szint alatt értelemszerűen a nemzetek közötti viszonyokat értem, a globális szint alatt

migrációval kapcsolatos néhány elképzeléséről az *NJ*-ben, így Rawls és a migráció viszonyának értelmezését érdemes értelemszerűen a népek jogával kezdeni.

Két oknál fogva, egy szubsztantív és egy módszertani jellegzetességnek köszönhetően van valóban helye a migrációval kapcsolatos bizonyos kérdéseknek, valamint a migráció egyes aspektusainak az *NJ*-ben. A szubsztantív jellegzetesség alatt az *NJ külpolitikai* fókuszát, a módszertani jellegzetesség alatt pedig az *NJ*-ben megfogalmazott a *valószerű utópia* koncepcióját értem. A tartalmi jellegzetesség annyit tesz, hogy Rawls az *NJ* ideális elméletéről szóló részében arra tesz kísérletet, hogy morális választ adjon néhány gyakorlati politikai problémára, amellyel a *liberális* népek, valamint a nem liberális, de *tisztességes* népek (amelyeket Rawls együttesen *jó berendezkedésű* népeknek nevez) tisztségviselői szembesülnek *külpolitikai ügyeik* kapcsán (*NJ* 14; Martin–Reidy 2006. xvi). A nem-ideális rész pedig ezeknek a népeknek a helyes viselkedését fogalmazza meg az általa definiált három másik rezsimtípussal, azaz a jogsértő államokkal, a nehézségekkel küszködő társadalmakkal és a jóindulatú abszolutizmus társadalmaival szemben (*NJ* 14–15). Ez a külpolitikai fókusz teret teremt a migráció tárgyalása számára, ugyanakkor egyszerre korlátozza is annak elemzését. Mivel az *NJ* nem a nemzetközi viszonyok átfogó elmélete, hanem „hallgatólagosan mindig egy szabadelvű nép külpolitikájával" foglalkozó elmélet (*NJ* 19), a migrációnak csak bizonyos formái, a migráció kapcsán felmerülő kérdéseknek pedig csak egyes dimenziói lehetnek relevánsak a rawlsi életmű befejező részében.

A valószerű utópia koncepciója, amelyet az *NJ* módszertani jellegzetességének neveztem, szintén lehetővé tenné, hogy Rawls bizonyos fokig teret engedjen a migráció tárgyalásának. Amíg a külpolitika kitétel az *NJ* hatókörének tudatos korlátozását jelenti, a valószerű utópia jellegzetesség arra utal, miként tekint Rawls a politikai filozófiai lehetőségek korlátaira. Szerinte az államok (pontosabban a *népek*)[8] közötti viszonyokat a valószerű utópia politikai filozófiáján keresztül kell vizsgálnunk, amely „ha nem megy túl azon, amit szokványosan a gyakorlati politikai lehetőségek határainak gondolnak, s ha ennélfogva arra késztet minket, hogy béküljünk meg politikai és társadalmi körülményeinkkel" (*NJ* 21). Ez a kibékülés a társadalmi világunkkal akár azt is jelenthetné, hogy a valószerű utópiában helye van a modern világ egyik jellegzetességének, a nemzetállami határokon átívelő migrációnak, pontosabban a nemzetközi migráció egyes típusainak és aspektusainak, amely releváns lehet a liberális és tisztességes népek külpolitikájában. A két jellegzetesség ellenére Rawls nem szen-

---

pedig azt értem, ami egyrészt a teljes világot magában foglalja, másrészt pedig, ami a nemzeteken kívüli más szereplőket is érint.

[8] Rawls nem az *államokat*, hanem a *népeket* tekinti a népek joga alanyainak, amit azzal indokol, hogy kizárólag az utóbbiak rendelkeznek erkölcsi motivációkkal (*NJ* 33–37). Bár érthető módon Rawls igyekezett a belső elméletek alanyainak analógiájára (ott az egyén rendelkezik ezekkel az erkölcsi motivációkkal) az *NJ*-ben is hasonló alanyokat találni, számos kritika érte emiatt Rawlst, ezeket később megemlítem.

tel különösebb figyelmet a migrációnak az *NJ* keretein belül, ráadásul abban a néhány megjegyzésben, illetve lábjegyzetben, ahol mégis megteszi, nem túl meggyőzőek az okfejtései.

A migráció szakirodalma alapján többféle módon különböztethetjük meg a migráció egyes formáit. Egy kettős felosztásban lehetséges például belső és nemzetközi migrációról beszélni (pl. Pogge 2004), de nagyon gyakran egy háromosztatú megközelítésre szokás támaszkodni, amelyben megkülönböztethetjük a (1) *belső* migrációt, (2) a több alesettel bíró *nemzetközi*, más szóval *határokon átívelő* migrációt és (3) a *kényszerített* migrációt (pl. Weinstein–Pillay 2016. 164). A határokon átívelő migráció kapcsán érdemes különbséget tenni két dimenzió között: (a) a kortárs politikaelméleti gondolkodókat egyébként leginkább foglalkoztató, a fogadó államok nézőpontjából értett *bevándorlás* és (b) a kibocsátó állam ennél ritkábban tárgyalt nézőpontjából tekintett *elvándorlás* vagy *emigráció* fogalma között. A modern, Vesztfália utáni világban a bevándorlás és az emigráció szükségszerűen együtt jár, mivel nem lehetséges valahonnan emigrálni, ha nincs egy fogadó állam, amely beengedi az illetőt. Bár az egyénnek morális értelemben joga van emigrálni, a bevándorlás konvencionális megközelítésében és a nemzetközi gyakorlatban az egyénnek nincs univerzális joga a bevándorlásra, a fogadó államnak viszont joga van korlátozni a bevándorlást, és dönteni az egyének bebocsátásáról, azaz *morális aszimmetria* áll fenn a kilépés és a belépés joga között (Cole 2000. 43–45; Dummett 1992; Fine–Ypi 2016; Wellman 2016; Wellman–Cole 2011. 193). Éppen ezért a határokon átívelő migráció aleseteit is általában a bevándorlás, pontosabban a migráns fogadó államhoz fűződő viszonya szempontjából szokás elemezni. Eszerint megkülönböztethetünk (i) állampolgári státusszal nem, de tartózkodási engedéllyel rendelkező *lakosokat*, (ii) idény- és vendégmunkásokat (akik érkezhetnek egyszeri alkalommal vagy visszatérő jelleggel) és (iii) látogatókat, turistákat. Természetesen a kényszerített migrációnak is többféle esetét különböztethetjük meg, köztük menedékkérőket, menekülteket, emberkereskedelem áldozatait és olyan embereket, akiket bár hasonló okoknál fogva kényszerítettek otthonuk elhagyására, mégsem szokás effajta címkékkel ellátni (Fiddian-Qasmiyeh et al. 2014. 4).

Mindezek fényében azt mondhatjuk, a külpolitikai fókuszú valószerű utópia keretei közül indokoltan szorul ki a belső migráció tárgyalása,[9] ugyanakkor a migráció számos más formája mellett nem mehet el Rawls indoklás nélkül. Ezek közé tartozik az emigráció a liberális és tisztességes népek országaiból, a bevándorlás több formája, valamint a kényszerített migráció néhány típusa, elsősorban a *menekültek* esete. A következőkben bemutatom, hogyan jelennek meg a migrációnak ezek a formái az *NJ*-ben.

[9] Ezzel az állítással szemben megemlíthető az a szakirodalomban kevésbé bevett nézet, miszerint a migráció belső és nemzetközi formáit nem lehetséges egymástól elválasztani (Sassen 2011).

Rawls a belső elméletek struktúráját követve a népek jogának gondolatát is az ideális és a nem-ideális elmélet megkülönböztetésére alapozza, illetve az *NJ*-ben is az előbbire helyezi a hangsúlyt. Az *NJ* ideális elméletéről szóló részében Rawls egy rövid gondolat erejéig foglalkozik a tisztességes „hierarchikus", azaz nem liberális társadalmakból történő emigráció kérdésével, amikor is kiköti, hogy lényeges, hogy egy ilyen társadalom „megengedje és támogassa a kivándorlás jogát", méghozzá „már csak a vallásszabadság lehetséges egyenlőtlensége miatt is" (*NJ* 82). De miért egyedül a tisztességes népek kapcsán merül fel az emigráció kérdése, miért nem kapcsolja Rawls a kivándorlás jogát egyaránt a liberális népekhez is? Rawls megjegyzésének kétféle olvasata lehetséges. Az egyik olvasat alapján azért a tisztességes népek kapcsán fogalmazódik meg az emigráció jogának a kérdése, mert magától értetődő, hogy egy liberális demokráciában nem merül fel a kivándorlás korlátozásának gondolata, hiszen abban a pillanatban, hogy mégis így történne, már az alapvető emberi szabadságjogok sérülnének, és a kérdéses állam nem felelne meg a liberális demokráca feltételeinek.[10] Ebből az olvasatból az a furcsának tűnő következtetés szűrhető le, hogy Rawlsnál (szemben például az EJENY 13. cikkelyével) a kivándorlás joga nem *sui generis* létezik, hanem más emberi jogokból származtatott jog, ami még a teljes mozgásszabadsággal szemben szkeptikus, a zárt határok mellett állást foglaló konvencionális politikai gondolkodók pozíciójánál is sokkal szigorúbb álláspontot feltételez. Mielőtt azonban túlzó következtetéseket vonnánk le Rawls pozíciójával kapcsolatban, az első olvasattal szemben felvethető, hogy Rawls emigrációval kapcsolatos megjegyzéséből nem feltétlenül a nemzetközi migrációval kapcsolatos radikális álláspontja rajzolódik ki, hanem egyszerűen Rawls a migrációval és mozgással kapcsolatos általános politikai filozófiai jellegű érdeklődésének hiánya. Hogy ezt miért engedheti meg magának az *NJ* szerzője, arra hamarosan rámutatok. Előtte azonban rátérek Rawls migrációról szóló megállapításának másik olvasatára.

A másik olvasatban Rawls megjegyzése más miatt rendkívül zavarba ejtő, ugyanakkor ez az olvasat sem megalapozatlan. A vallásszabadságra való hivatkozás azt a meglehetősen furcsa benyomást kelti, hogy Rawls úgy tekint a kivándorlásra, mint ami nem igazán jelenik meg a liberális demokráciák esetében: mintha az embereknek csakis akkor lenne jó okuk emigrálni, ha valamely szabadságjoguk komolyan sérül, vagy ténylegesen veszélyben van. Ezzel az a probléma, hogy bár Rawls helyesen gondolja, hogy nemzetközi szinten a kivándorlás gyakran az emigránsok jogait és életét fenyegető okokkal hozhatók kapcsolatba, csakhogy számtalan egyéb indok is szolgálhat az emigráció alapjául. Annak

[10] Ezt egyébként alátámasztja a már említett, a szakirodalomban morális aszimmetria téziseként ismert doktrína, amelynek hívei azt sugallják, hogy a bevándorlás korlátozása morálisan igazolható, a kivándorlásé azonban nem. Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának 13. cikkelye szintén egyetemes emberi jogként hivatkozik a kivándorlásra, míg a bevándorlás jogát nem ismeri el ezzel azonos módon (ENSZ 1948).

fényében, hogy Rawls a valószerű utópia koncepciójának realisztikusságán azt érti, hogy az általa kidolgozott utópia „[o]lyannak veszi az embereket, amilyenek (a természet törvényei szerint), az alkotmányos és polgári törvényeket pedig olyannak, amilyenek ezek lehetnek" (*NJ 22*), meglepő Rawlsnak az emigrációhoz való viszonya. Különös volna, ha valóban úgy gondolná, hogy egy többnyire ideális világban – „az elfogadhatóan igazságos alkotmányos demokráciák társadalmának" (uo.) világában – az emberek nem emigrálnának számtalan, nem feltétlenül extrém okból kifolyólag. Azt is nehéz elhinni, hogy a realisztikus utópia politikai filozófiájának ideális részéből kizárható lenne az emigráció témája. A realisztikus utópia két kulcsfontosságú gondolata, hogy „a történelem nagy bűnei […] politikai igazságtalanságokból erednek" és hogy „e nagy gonoszságok el fognak tűnni a politikai igazságtalanság legsúlyosabb formáinak megszüntetésével, s hogy ezt az igazságos (vagy legalábbis tisztességes) társadalmak politikája és az igazságos (vagy legalábbis tisztességes) alapvető intézmények megteremtése révén érjük el" (*NJ* 17). Ezt tekintetbe véve az *NJ* ideális elméletének részéből Rawls megalapozottan hagyja ki az emigráció azon formáit, amelyek politikai igazságtalanságokkal állnak összefüggésben. Ugyanakkor az kérdés, hogy morális értelemben az emigráció jogának függenie kell-e az igazságtalanságoktól, és Rawlsnak nem kellene-e foglalkoznia az emigrációval mint a modern világban gyakori jelenséggel.

Ha a migrációval kapcsolatos másik két alapvető fogalmat, a bevándorlást és a kényszerített migrációt vesszük, ezek kapcsán is konceptuális problémákba ütközik az *NJ*-ben. Rawls a bevándorlást meghatározott okokkal kapcsolja össze, amelyekről azt állítja, a már említett politikai igazságtalanságokból fakadnak. Ezek közé sorolja a vallási és etnikai kisebbségek üldözését, az emberi jogok megsértését, a politikai elnyomást és az éhínséget, valamint a népességnyomást, amelyet Rawls elsősorban „a nők egyenlőtlen és elnyomott helyzetének" tulajdonít (*NJ* 19). Rawls tehát egészen szűken értelmezi az emberek migrációjának indokait, és csakis a súlyos igazságtalanságokból fakadó ki- és bevándorlással foglalkozik. Látszólag megfeledkezik arról, hogy az emigrációnak és a bevándorlásnak számos oka lehet, például munkalehetőség, jobb jövedelmi és vagyoni lehetőségek (ezeket nevezi a szakirodalom *gazdasági migrációnak*), lakhatási megfontolások, területi feltételek (mint amilyen a kisebb népsűrűség vagy a jobb életkörülmények), társadalmi okok (például családegyesítés) vagy akár az is, hogy valaki a tengerparton vagy épp a hegyekben szeretné leélni az életét. Attól, hogy két állam közül mindkettő liberális demokrácia, mindkettőben megvalósulnak az alapvető szabadságjogok és akár az életszínvonal is hasonló bennük, ez még nem jelenti azt, hogy ezzel megszűnnének az ott élők okai az elvándorlásra.

Egy rövid gondolat erejéig Rawls a bevándorlás korlátozásának kérdésével is foglalkozik. Úgy fogalmaz, hogy „egy népnek joga van a bevándorlás korlátozásához, legalábbis bizonyos megszorításokkal". A bevándorlás korlátozását két

érvvel támasztja alá: az egyik, amelyet Benhabib a „közlegelők tragédiájának" forgatókönyvével azonosít, arra utal, hogy mivel a népek felelősséggel tartoznak a tagjaikért, ezért nem engedhetik meg, hogy más népek a beleegyezésük nélkül településjenek be a területükre. A másik érv a nép „kultúrájának és alkotmányos elveinek" védelmére hivatkozik. Ahogy Benhabib is rámutat, az sajnos már nem derül ki ebből a szakaszból, hogy a kultúrára és az alkotmányos elvekre hivatkozás mögött milyen érvek rejlenek, Rawls inkább különösebb kritikai vizsgálódás nélkül egyszerűen elfogadja ezt, a bevándorlás korlátozásának szakirodalmában egyébként népszerű állítást (*NJ* 48 n. 48; Benhabib 2004. 1771–1772).[11]

A kényszerített migrációt tekintve úgy tűnik, Rawls egyszerűen összemossa a bevándorlás és a *menekültek* kérdését. Az utóbbit a szakirodalom a kényszerített migráció egyik legismertebb típusának tekinti, Rawls azonban nem tesz róla említést, viszont amit ő a bevándorlás okainak tekint, inkább a kényszerített migráció okaival azonosítható. Ezt a konceptuális pontatlanságot jelzi az is, hogy az emberek menekültté válásának okairól valóban könnyű elképzelni, hogy nem merülnének fel ideális körülmények között. Ez megmagyarázza, miért lép tovább Rawls ilyen gyorsan az emberi migráció témáján az *NJ*-ben: ahogy fogalmaz, „[n]em arról van szó tehát, hogy egyszerűen félretesszük a bevándorlás problémáját. Egy valószerű utópián belül ez nem komoly probléma" (*NJ* 19). A következő részben bemutatom, miért téved ezzel kapcsolatban Rawls.

III. A ZÁRT RENDSZER PREMISSZA ÉS A KÖRKÖRÖSSÉG PROBLÉMÁJA

Rawls tehát félreteszi az emberi migráció és a mozgás témáját az *NJ*-ben. De miért nem kerülnek ezek elő eleve a belső elméletekben? A magyarázat egyszerű: a méltányosságként értett igazságosság az *IE*-ben kidolgozott elmélete, valamint annak a *PL*-ben megfogalmazott korrekciója olyan sajátos módszertani jellegzetességekkel bír, amelyeknek köszönhetően bizonyos társadalmi jelenségeket, mint amilyen a migráció, egyszerűen kizár. Ez nem azt jelenti, hogy az *IE* vagy a *PL* keretei között lehetetlen volna a migráció elemzése. Ezzel kapcsolatban egészen eltérő válaszaink lehetnek attól függően, hogy milyen megközelítésben vizsgáljuk Rawls munkásságát (például filozófiatörténeti szempontból, vagy esetleg a nem-ideális elméletek felől). A migráció kizárása alatt pusztán azt a sajátos *módszertani* megoldást értem, amely révén Rawls a belső elméletek *hatókörén* kívülre helyezi a migrációt.

Az *IE* a méltányosságként értett igazságosság elmélete, amelyben Rawls a kontraktualizmus módszerével rámutat, hogy egy méltányos szituációban, az *eredeti helyzetben*, a *tudatlanság fátyla* mögött az egyének a társadalom alapstruktú-

[11] A bevándorlás korlátozásának a *kultúrára* alapozó igazolását lásd Miller (2016a; 2016b), Kymlicka (2003) és Walzer (1983) műveiben. Az *alkotmányos elvek* veszélyeztetése felmerül a területi joghatóságra hivatkozó Blake-nél (2013).

rájának mely alapelveit választanák együttműködésük feltételeként (*IE* 37–42). Rawls szerint egy *jól berendezett társadalom* ezen elvek biztosításával működik, mivel abban az igazságosság bizonyos elveit mindenki elfogadja, illetve az alapvető társadalmi intézmények is megfelelnek ezeknek (*IE* 23). A *PL* ehhez képest elsősorban annyiban jelent korrekciót, hogy ebben Rawls elismeri, hogy a demokratikus társadalomban egymás mellett létező, egymással össze nem egyeztethető világnézetek *pluralizmusa* miatt a jól rendezett társadalom eszméje túlzottan *irrealisztikus* (*PL* xvi–xvii). Emiatt a *PL* fő kérdése az, hogy „miként lehetséges egy stabil és igazságos társadalom fennmaradása, a szabad és egyenlő állampolgárok észszerű, ám egymással összeegyeztethetetlen vallási, filozófiai és erkölcsi világnézeteinek mély megosztottsága ellenére?" (*PL* xviii). A válasz Rawls szerint az igazságosság *politikai koncepciójában* keresendő, amelyet (majdnem) mindenki elfogadhat (*PL* xix, lásd még 134).

Az *IE* és a *PL* módszertani előfeltétele, amit *zárt rendszer premisszának* nevezek, és ami azt a módszertani korlátozást takarja, amellyel Rawls kiköti, hogy az elmélet és a korrekciója egy olyan társadalom képére épül, amelyet „más társadalmaktól elszigetelten, zárt rendszerként" fog fel (*IE* 27) és amelybe tagjai „születésük révén lépnek be és csak haláluk révén távoznak onnan" (*PL* 12; 40–41).[12] Első látásra úgy tűnhet, hogy a zárt rendszer premisszára azért van szüksége Rawlsnak, mert a kontraktualizmus módszere hagyományosan a társadalom kötött tagságával dolgozik, és az elmélet célját tekintve nem is érdekes számára, hogy az állampolgárság, illetve a tagság létrejöttének problémáival foglalkozzon. Ez nem meglepő annak a fényében, hogy például Benhabib is rámutat: sem az igazságosság belső, sem a nemzetközi elméletei számára általában nem különösebben fontos a politikai tagság kérdése (Benhabib 2004. 1762). Azonban a kontraktualizmus – szemben a kontraktárius elméletekkel – nem zárja ki, hogy alanyai között egy zárt politikai vagy erkölcsi közösség tagságán kívül álló egyének is legyenek.[13] Ezért a zárt rendszer premissza okát nem a szerződéselméleti hagyományban, hanem inkább abban a politikai filozófiai hagyományban érdemes keresnünk, amely elfogult a *mozdulatlanság* és minden olyan jelenség iránt, amely egyértelműen az állam területéhez vagy joghatóságához kapcsolódik. [14] Erre utal az is, ahogyan Rawls egy dichotómiát látszik felvázolni, amikor úgy vélekedik a zárt rendszer premisszájának megfogalmazása során, hogy „[a] nemzetközi jog feltételei esetleg másféle és némileg másképpen elfogadott elveket kívánnak" (*IE* 26). Ebből arra következtethetünk, hogy Rawls szemében egyetlen alternatív út létezik (már jóval az *NJ* megszületése előtt): a zárt társadalom

[12] A szakirodalom a *zárt társadalom modelljének* is nevezi (pl. Benhabib 2004).

[13] Köszönettel tartozom a tanulmány anonim bírálójának, amiért felhívta a figyelmem erre az ellentmondásra.

[14] A mozdulatlanság iránti elfogultságról lásd Nail (2015) vagy Sager (2018) munkáját, illetve a tanulmány szerzőjének korábbi írásait (Ujlaki 2020. 28; 2021. 30).

modellje elvetésével szükségszerűen a nemzetközi szféra egészen más politikai filozófiai megközelítését igénylő modellje marad elérhető.

Ezzel az implicit dichotómiával az a gond, hogy nem képes kellőképpen árnyalni a két szféra – a társadalom belső világa és a nemzetközi viszonyok világa – közötti összetettséget. Léteznek ugyanis olyan jelenségek, amelyek nem tartoznak kizárólagosan egyik területhez sem, ilyen az emberi migráció jelensége is. Az emberek nemzetállami határokon túlnyúló mozgása nem sorolható kizárólag a nemzetközi szféra kérdései közé, és a legtöbb esetben nehezen értelmezhető egy olyan modellben, amely zártnak tekinti a nemzetállamot, mind a területét, mind a tagságát tekintve. A migráció és a migráns emberek így egyfajta „szürke zónát" képeznek a belső és a nemzetközi világ között, ezzel teljes mértékben kikerülnek a rawlsi politikai filozófia értelmezési keretéből. A migráció azonban nem csupán szürke zónát képez a belső és nemzetközi elméletek között. Rawls valójában folytonosan átutalja a témát az egyik elmélet hatóköréből a másikéba anélkül, hogy bármelyik keretein belül komolyabban tárgyalná a kérdést. Ezt nevezem a *körkörösség problémájának*. A következőkben bemutatom, ez miért jelent súlyos kihívást Rawls politikai filozófiája számára.

Az érvelés kedvéért fogadjuk el a zárt rendszer premisszát, és vizsgáljuk meg, mi történik ebben az esetben a migráció ügyével. Ekkor jogosan számíthatunk rá, hogy a migráció (legalábbis annak néhány államhatárokon átívelő formája, ahogy erre az előző részben rámutattam) Rawls külpolitika-fókuszú nemzetközi elméletében jelenjen meg. Ahogy fentebb ezt is bemutattam, Rawls valóban foglalkozik a témával az *NJ*-ben néhány megjegyzés erejéig, amiből nem csak az derül ki, hogy Rawls számára a migráció marginális téma, hanem az is, milyen zavarbaejtő elképzelései vannak az emberi mozgással kapcsolatban. A következőkben arra mutatok rá, hogy az *NJ*-n belül milyen főbb módszertani és normatív megfontolások vezetnek Rawls migrációval kapcsolatos konklúzióihoz. Ezek közül hármat mutatok be: az elmélet *alanyainak* kiválasztását, a zárt rendszer premissza *adaptálását* a nemzetközi elméletre, illetve a valószerű utópia keretein belül megengedhető, az elmélet és a valóság közötti *diszkrepancia* kérdését.

Az *NJ* kapcsán a szakirodalom viszonylag sokat foglalkozik az elmélet alanyai kiválasztásának a problémájával. Ahogyan már többen rávilágítottak, nem csupán az problematikus, ahogyan Rawls a *népeket* teszi meg az *NJ* alanyainak, hanem az is, hogy Rawls egyáltalán nem precíz a meghatározásban, amikor népekről, államokról, nemzetekről, vagy épp rezsimekről ír (Förster 2014; Pettit 2006; a népek kritikáját lásd még a következőkben: Benhabib 2004; Buchanan 2000; Tan 2006). Mivel az *NJ*-t a belső elméletek nemzetközi viszonyokra való kiterjesztésének szánja, Rawls eltér a nemzetközi viszonyok elméletének a szuverenitás fogalmára összpontosító tradíciójától, és a népeket, mint a belső elméletek alanyait, az egyénekkel morális értelemben analóg szubjektumokat választja az ideális elmélet alanyainak. A népek jogát pedig épp az állam szuverenitása korlátjának tekinti (*NJ* 38–37). Míg az „államokkal" kapcsolatban egész pesszimista

képet fest le (lásd Förster 2014), a népek három, Rawls szemében pozitív alapvető jellegzetességgel bírnak. Förster ezeket intézményi jellemzőnek (a népek rendelkeznek az őket képviselő kormányzattal), kulturális jellemzőnek (a népek tagjait „közös vonzalmak" kötik össze), illetve politikai vagy morális jellemzőnek nevezi (a népek erkölcsi természetűek, azaz az egyénekhez hasonlóan racionálisak és észszerűek) (Förster 2014. 22; *NJ* 33–37). Az elmélet alanyainak tekintettt népekkel kapcsolatos kritikákat nem tárgyalom e tanulmány keretei között, azt azonban fontos megvizsgálni, mi következik az alanyok kiválasztásából a migrációra nézve. Az *NJ* alanyainak kiválasztása során Rawls a népekkel *váltja fel* a belső elmélet alanyait, azaz az egyéneket. Ezért az *NJ* hatóköre kizárólag a *nemzetközi* (pontosabban „népek közötti") viszonyokra korlátozódik, emiatt pedig elkerüli azokat a normatív kérdéseket, amelyek a *globális* színtéren merülnek fel, de nem értelmezhetők népek és népek, esetleg népek és államok[15] viszonylatában (lásd Scheffler 2001. 31–35). Mivel a migráció általában egyéni vagy csoportos jelenség, ezért az *NJ* keretei közé csak rendkívül korlátozottan fér be a migráns emberekkel szembeni magatartás kérdése. Ahogyan Rawls explicit állításaiból is láthattuk, az emigráció, a bevándorlás, és vélhetően a menekültek esete kapcsán Rawls a migráció strukturális okait igyekszik azonosítani és elsősorban a migrációval kapcsolatos problémák kiküszöbölésére összpontosít. Ugyanez rajzolódik ki az *NJ* eredeti céljából is: a népek Rawls által meghatározott nyolc jogából kettő implicite értelmezhető a migráció esetére: az emberi jogok elve és a segítségnyújtás kötelességének elve. Az előbbi kiköti, hogy „[a] népeknek tiszteletben kell tartaniuk az emberi jogokat", az utóbbi pedig úgy szól, hogy „[a] népeknek kötelességük segítséget nyújtani az olyan népeknek, amelyeket rossz körülményeik megakadályoznak egy igazságos, illetve tisztességes politikai és társadalmi rendszer elérésében" (*NJ* 46). Csakhogy ezek az elvek egyrészt csupán általános célokat tűznek ki. Rawls maga is elismeri, hogy nehéz megállapítani, az emberi jogok milyen fokú megsértése kell, hogy komoly következményeket, akár intervenciót vonjon maga után (Rawls szerint, ha ezek a bűnök „égbekiáltóak") (*NJ* 103), illetve hogy „nincs kész recept" arra, hogyan kellene a liberális és tisztességes népeknek egy nehézségekkel küszködő társadalomnak segíteniük (*NJ* 117). Arra pedig egyáltalán nem is vonatkozik a két elv, hogy milyen kötelességeik volnának ezeknek a népeknek más társadalmak *tagjai* felé. Tehát amennyiben a migrációt Rawlshoz hasonlóan pesszimistán értelmezzük, és az emberi jogaikban megsértett menekültek vagy menekültekhez hasonló emberek mozgásával azonosítjuk, úgy a népek jogának elvei nem lesznek alkalmasak arra, hogy ha a migráció más formáira nem is, de legalább az ő esetükre valamilyen normatív elő-

[15] Mint fentebb láttuk, a „népek" meghatározása korlátozó jelleggel bír, az „állam" az *NJ*-ben vagy az állam Rawls által kritikzált hagyományos megközelítését jelenti vagy az államot, mint a népek követelményeinek meg nem felelő politikai egységet. Az utóbbi értelemben a „jogsértő államok" minősülnek államnak (Förster 2014. 27; *NJ* 37–39).

írást tartalmazzanak. Ezek az emberek az elemzés szempontjából egy olyan csoportot képeznek, amely kívül esik a belső elméletek alanyainak körén, azonban kisebb annál, hogy a nemzetközi elmélet vizsgálódási körébe kerüljön. Egyetlen helyen árnyalja Rawls az elmélet alanyainak meghatározását. A jogsértő államokkal szembeni háború feltételeinek tárgyalása kapcsán különbséget tesz ezek vezetői és civil lakossága között (*NJ* 105). Arról azonban már nem tesz említést, mi következik abból, ha ennek a civil lakosságnak egy része úgy dönt vagy arra kényszerül, hogy elhagyja a hazáját.

A második megfontolás, ami miatt az *NJ* a maga sajátos módján elkerülheti a migráció kérdését, a zárt rendszer premissza adaptálásából fakad. Rawls egy ponton azt sugallja, hogy „[a] népek jogának kidolgozásában az első lépés az igazságosság elveinek megfogalmazása az egyes társadalmak számára" és hogy az ehhez szükséges nézőpont „zártnak látja a társadalmat" (*NJ* 35). Ebből arra következtethetnénk, hogy természetesen a népek jogának elmélete elhagyja a zárt rendszer premisszát, mégis úgy tűnik, mintha Rawls inkább a zárt társadalmak nemzetközi világaként írná le a nemzetközi világot. Erre utal az is, hogy ennek a világnak a szereplőit a népekkel azonosítja, nem vesz figyelembe más szereplőket, ráadásul homogénnek tekinti a népeket, és belső konfliktusoktól mentesként szemlélteti őket (lásd Förster 2014. 33). Függetlenül attól, hogy ez mennyiben jelent kihívást a népek joga kidolgozásában, a zárt rendszer premissza fenntartása megint csak azt eredményezi, hogy bizonyos jelenségek, amelyek egyszerre jelentkezhetnek a nemzetközi szinten és a társadalom szintjén, mint amilyen a migráció jó néhány típusa, egyszerűen kikerül a valószerű utópiában megjelenő részben idealizált világból. Ez pedig elvezet bennünket a harmadik megfontoláshoz, ami akadályt jelent Rawls számára, hogy a migrációval foglalkozhasson az *NJ* keretein belül.

A harmadik megfontolást az elmélet és a valóság közötti diszkrepancia kérdésének neveztem. Ezen azt értem, hogy Rawls pontatlanul határozza meg azoknak a modern világban gyakori jelenségeknek a körét, amelynek az általa meghatározott külpolitika-fókuszú valószerű utópiában helyet kellene kapnia, és ami miatt Rawls tévesen talál ezek közül jó néhányat, köztük a migrációt, egyenesen megoldhatónak vagy kiküszöbölhetőnek. Ilyen diszkrepanciát jelez Rawlsnak az a próbálkozása, amellyel a bevándorlást egy sajátosan pesszimista értelmezési keretbe helyezi, és az okait „a történelem nagy bűneivel" és igazságtalanságokkal azonosítja, majd ezáltal a valószerű utópia keretein belül kiküszöbölhetőnek láttatja (*NJ* 17–19). Bár a migráció néhány formájáról valóban elképzelhető, hogy a népek jogát tiszteletben tartó liberális és tisztességes államok világában nem jelent „komoly problémát", Rawls nem látja be, hogy a széles értelemben vett migráció, annak számos formáját beleértve, inkább a modern társadalmak mindennapi működésének része, semmint végső megoldás. Ebben az esetben pedig megalapozatlan Rawlstól, hogy a migrációt egyszerűen az ideális elmélet hatókörén kívülre helyezi.

Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy bár Rawls az *NJ* ideális részéből tudatosan igyekszik kiiktatni a valódi világ legtöbb olyan tényét, amelyet önkényesnek tekint, érdekes módon az államhatárokat nem tekinti ebből a szempontból problematikusnak. Ahogy említettem, az *NJ* publikálása előtt Rawls kortársai közül sokan meg voltak győződve arról, hogy a méltányosságként értett igazságosság elméletének nemzetközi viszonyokra való kiterjesztéséből szükségszerűen egy kozmopolita álláspont következne (pl. Beitz 1999; Barry 1982; Benhabib 2004; Caney 2005; Pogge 1992). Ezek a szerzők – nagy általánosságban megfogalmazva – úgy vélik, hogy az a rawlsi séma, amely éppen az önkényes esetlegességek kiküszöbölésére jött létre, globális szinten csakis a világ legsúlyosabb önkényes esetlegességeit befolyásoló államhatárokkal szembeni kritikus viszonyulási móddal egyeztethető össze. Ezzel szemben Rawls az *NJ*-ben érintetlenül hagyja a határok kérdését, és ahogyan korábban már utaltam rá, a nép (kormányzatának) felelősségéhez sorolja a határok, a határokon belüli környezet, valamint a népesség méretének felügyeletét, ebből fakadóan pedig a zárt határok mellett teszi le voksát.

Korábban az *IE*-ben azt a megjegyzést teszi Rawls, hogy a „javak természetes megoszlása" és az, hogy „a személyek beleszületnek egy meghatározott társadalmi helyzetbe" se nem igazságos, se nem igazságtalan. „Ezek természeti tények. Ami igazságos vagy igazságtalan, az az, ahogyan az intézmények ezeket a tényeket kezelik" (*IE* 134). Lehetséges tehát, hogy az *IE*-ben megfogalmazott gondolat logikáját követve Rawls a nemzetközi elméletben azt feltételezi, hogy az, hogy egyesek egy adott földrajzi területre, egy adott *nép* tagjaként születtek, pusztán természeti tények, és az ezekből fakadó igazságtalanságok nem a népek jogának, hanem a népek belső struktúrájának következménye. Azaz ebben az olvasatban nem merül fel a határok korlátozásának igazságtalansága, mivel minden nép maga felelős azért, hogy olyan intézményeket teremtsen és tartson fenn, amelyek hasonló életkörülményeket tesznek lehetővé a polgáraik számára, mint amilyenek ott lennének, ahová azok esetleg elvándorolnának. Ez a gondolat azonban csak abban az esetben állja meg a helyét, ha úgy tekintünk a migrációra, ahogy Rawls explicit állításai sugallják: egy szükséges rosszra, amelyre bizonyos minimális életfeltételek hiánya, illetve egyes emberi és szabadságjogok megtagadása esetén van szükség.

Az *NJ*-ben úgy fogalmaz Rawls, hogy „[a]bból a tényből, hogy a határok történelmileg önkényesek, nem következik, hogy ne lehetne igazolható szerepük a népek jogában. Ellenkezőleg, aki leragad önkényességüknél, a kérdés rossz oldalán ragad le. Valamilyen országhatárnak világállam hiányában lennie kell, még ha a határok önmagukban nézve önkényesnek és bizonyos fokig történelmileg esetlegesnek is látszanak majd" (*NJ* 48). A világállam gondolatát pedig Kant *Az örök béke* [1795] című írására alapozva nem tartja kívánatosnak Rawls.

Diszkrepancia alatt ebben az esetben tehát azt értem, ahogy Rawls önkényesen szelektálja ki azokat a természeti és társadalmi tényeket, amelyeket elfogad-

hatónak tekint az ideális elméleten belül, illetve, ahogyan a migráció egy sajátos, korlátozott olvasatát adja (amelyben a bevándorlást és a menekültek kérdését összemossa, a migráció más formáiról pedig megfeledkezni látszik). Ezekből összességében egy olyan kép tárul elénk, amelyben Rawls azt tudja állítani, hogy a népek joga keretein belül számára a migráció nem jelent „komoly problémát", illetve, hogy a migrációnak az általa azonosított okai a társadalmak *belső* struktúrájától függenek. Ezzel tehát létrehozza a körkörösség problémáját, mivel *visszautalja* a migráció kérdését a belső elméletek hatókörébe, ahonnan viszont a zárt rendszer premisszának köszönhetően *eleve* átutalja a nemzetközi elmélet hatóköre alá. Így viszont egyik területen sem merül fel érdemben a migráció, és megreked a két terület közötti szürke zónában. A következő részben arra teszek kísérletet, hogy a zárt rendszer premissza elutasításával bemutassam a belső elmélet egy olyan értelmezését, amelybe beemelhető a migráció fogalma.

IV. A MIGRÁCIÓ MINT A BELSŐ ELMÉLET IDEÁLIS ELMÉLETÉNEK RÉSZE?

Eddig bemutattam, milyen meglepő módon viszonyul Rawls a migráció témájához annak a néhány gondolatnak az erejéig, amelyet az *NJ*-ben megjegyzések, lábjegyzetek formájában tesz a kérdésről, valamint rámutattam, hogy a zárt rendszer premissza és a körkörösség problémája folytán hogyan kerül ki a migráció érdemi tárgyalása teljes mértékben a rawlsi politikai filozófia keretei közül. Ebben a részben arra teszek kísérletet, hogy rávilágítsak, a migráció jelensége értelmezhető az *ideális elmélet* keretein belül. Ezzel egyidejűleg megkísérlem felvázolni a migráció egy lehetséges rawlsiánus megközelítését, amelyet a körkörösség problémájának feloldásával, a belső elmélet segítségével fogalmazok meg. Ennek a megközelítésnek a kulcsát a zárt rendszer premisszának a *részben nyílt rendszer* premisszájával való felváltása jelenti. Ez az értelmezés nem fogja a migráció egy átfogó, rawlsiánus elméletét kínálni, inkább betekintést nyújt abba, hogy a migrációval kapcsolatos néhány felmerülő *félelemre* milyen válaszok adhatók utólagosan a rawlsi politikai filozófia segítségével, a rawlsi elemzési kereten belül.

Az ideális és nem-ideális elmélet közötti rawlsi különbségtétel mögötti elképzelés az, hogy a nem-ideális világ súlyos és sürgető kihívásaira a megoldást azokban az elvekben találjuk, amelyeket idealizált, kedvező viszonyok között, a szigorú engedelmesség körülményei között dolgozunk ki. Csakis ezt a lépést követően tudunk érdemben beszélni arról, hogy mit kellene tenni *kedvezőtlen* viszonyok között, a *részleges teljesítés* vagy *nemteljesítés* körülményei között (*IE* 27; *PL* 284–285; *NJ* 15).[16] Ez azt is megmagyarázza, miért rendel elsőbbséget Rawls

[16] Az ideális és nem-ideális elméletről Rawls filozófiájában lásd Kis János: Rawls az ideális elméletről. *Magyar Filozófiai Szemle*, jelen szám.

az ideális elmélethez, és miért nem foglalkozik számos olyan kérdéssel, amely nem-ideális körülmények között jelent kihívást. Emiatt, illetve a zárt rendszer premissza és a körkörösség problémája miatt Rawlst nem különösebben foglalkoztatja a migráció témája. Ahol mégis megemlíti – ahogyan korábban rámutattam –, igazságtalanság következményének, ezáltal pedig ideális körülmények között *kiküszöbölhetőnek* tekinti. A migráció fogalmi tisztázása után azonban felmerül a kérdés: valóban nem mozognának az emberek egy ideális világban?[17]

Részben néhány, az *IE*-t érő kritikára válaszul Rawls a *PL*-ben kiegészítette elméletét az *észszerű pluralizmus tényével*,[18] ezzel elismerve, hogy néhány idealizáció az elméletében *irrealisztikus* (*PL* xvii, xix). Ennek megfelelően a modern társadalmak körülményeit alkotó néhány esetlegesnek tűnő tényt, így az *NJ*-ben már az államok határait is a nem-ideális elmélet hatóköréből az ideális elméletébe helyezte át. Ha ezek kapcsán nem ezek önkényes jellegén van a hangsúly, hanem azon, hogy a társadalmi intézmények hogyan kezelik az ezekből fakadó következményeket, a migráció és a mozgás nem feltétlenül veszélyeztetnék az elmélet koherenciáját, amennyiben az ideális részben kapnának helyet. Az egyének világnézetei közötti mély és feloldhatatan ellentétek elismerése, ezek észszerű pluralizmusának elfogadása, valamint az igazságosság *politikai koncepciója* a *PL*-ben azt sejtetik, hogy a migráció önmagában nem feltétlenül egy olyan jelenség, amely különösebben (azaz a meglévő konfliktusoknál nagyobb mértékben vagy más módon) veszélyeztetné a társadalom népességét, értékeit, kultúráját, vagy éppen stabilitását. Ahhoz, hogy ezt meg tudjuk vizsgálni, fel kell váltanunk a zárt rendszer premisszát a *részben nyílt rendszer* premisszával.

A részben nyílt rendszer premisszája azt feltételezi, hogy a társadalmak tagsága nyílt, lehetőség van a ki- és bejárásra. Azért nevezem *részben* nyíltnak ezt a megoldást, mert ez továbbra is érintetlenül hagyja a politikai közösség (ez esetben a nemzetállam) határainak kérdését, és nem egy teljesen nyílt, kozmopolita világállam képével dolgozik, amelyben az egyének teljesen szabadon mozoghatnának. A részben nyílt rendszer premisszája lehetővé teszi, hogy feltegyük a kérdést, milyen lenne egy rawlsiánus megközelítése a migrációnak, amennyiben a belső elmélet hatókörébe „beemelnénk" a migráns embereket. Ennek az interpretációnak a legfontosabb kérdése az, hogy azok a migránsok, akik kapcsolatba kerülnek a belső elmélet tárgyát képező liberális demokráciával, veszélyt jelentenek-e valamilyen módon erre az államra. Félretéve, mit sugall erről az *NJ,* úgy vélem, a belső elmélet mind az *IE*-ben, mind a *PL*-ben megfogalmazott

[17] Az ideális elmélet kritikája szerteágazó. Vannak, akik az ideális, nem-ideális felosztást, illetve az előbbiben alkalmazott idealizációt kritizálják (O'Neill 1996). Mások szerint az ideális elmélet rossz helyére helyezi a hangsúlyt, amikor a legideálisabb világ képéből indul ki (Sen 2006). Megint mások szerint a nem-ideális világ problémái kapcsán eleve a nem-ideális elméletből kellene kiindulnunk (Miller 2011); és vannak, akik megvalósíthatósági szempontok alapján kritikázálják az ideális elmélet híveit (Cozzaglio–Favara 2021).

[18] Az *NJ* Krokovay-féle fordításában ez az *elfogadható többféleség ténye* (*NJ* 25).

gondolatmenetei közül több is irányt mutathat ennek a kérdésnek a megválaszolására. A rawlsi keretrendszer tehát lehetővé teszi, hogy utólagosan egy a Rawls által az *NJ*-ben adottnál „rawlsiánusabb" választ kínálhassunk a migráció kapcsán felmerülő kérdések némelyikére.

Rawls elméletei a morális fejlődés elméletén alapszanak. Eszerint miután az emberek megszületnek, elindulnak azon az úton, amely során szert tesznek az *igazságérzet* képességére. Ez azt jelenti, hogy képessé válnak arra, hogy megkülönböztessék, mi igazságos és mi igazságtalan, valamint megértik, az igazságos intézmények miért értékesek önmagukban is (*IE* 70–71). Rawls szerint, akik igazságos intézmények között szocializálódtak, nemcsak hathatós igazságérzetre tesznek szert, hanem hűségre is ezek iránt az intézmények iránt, ráadásul méltányosabbak és toleránsabbak is lesznek egymással (*PL* 142; *NJ* 28). Ennek az empirikus hipotézisnek az a súlyos implikációja a migrációra nézve, hogy azok a migránsok, akik kapcsolatba kerülnek a kérdéses liberális demokráciával (például bevándorlók, vendégmunkások, menekültek), de nem a társadalmi igazságosság körülményei között szocializálódtak, nagyobb valószínűséggel jelentenek veszélyt az őket fogadó állam intézményeire és tagjaira. Hogy mennyire meggyőző ez a következtetés, hogy mit lehetne ebben az esetben rawlsi nézőpontból válaszolni, valamint, hogy emiatt a nem-ideális elmélet hatókörébe kellene-e helyezni a migráció kérdését, arra a részben nyílt premissza segítségével válaszolhatunk.

Tegyük fel, hogy a társadalmat részben nyíltnak fogjuk fel, és a nem igazságos körülmények között szocializálódott migránsokra a politikai közösség *leendő tagjaiként* tekintünk. Ez egyben azt is jelenti, hogy tekinthetünk rájuk mint az *eredeti helyzetben* jelenlévő felekre. Ez a gondolatkísérlet nem arra szolgál, hogy megvilágítsa, pontosan milyen feltételek mentén válhatnak ezek az emberek teljes jogú taggá, vagy hogy megmutassa, pontosan milyen jogokkal és kötelezettségekkel kellene bírniuk. A leendő tagság feltételezése nem mutat meg többet annál, minthogy okunk van-e fenyegetésként tekinteni a migránsok e csoportjára. Ebben az esetben a rawlsi elmélet két érve is iránymutató lehet: ezeket *paternalizmus* érvnek, valamint *intolerancia* érvnek nevezem.

Rawls szerint „[b]ármely cselekvőképes felnőttnek joga van ahhoz, bizonyos elismert kivételekkel, hogy részt vegyen a közéletben" (*IE* 270). A kérdés az, hogy van-e bármi, ami *eleve* meggátolja a leendő tagokat abban, hogy a minimális követelményeknek megfeleljenek. Másszóval különböznek-e a leendő tagok nem jogi, hanem *morális* értelemben az állampolgároktól? Jó okkal kétkedhetünk ebben, legalábbis rawlsi megközelítésben biztosan. Rawls szerint ugyanis (a zárt rendszerben) még az állampolgárok között is lesznek olyanok, akik nem rendelkeznek hathatós igazságérzettel, Rawls mégsem a politikai jogaik megvonásával reagál erre, hanem a *paternalizmus* érvvel. Szerinte vannak emberek, akik valamilyen szerencsétlenség vagy baleset következtében nem rendelkeznek igazságérzettel, illetve a saját érdekeik képviseletéhez szükséges

képességekkel, ez mindig egyéni tényező, így nincs olyan „fajtája vagy ismert csoportja" az embereknek, amelyre ez a hiányosság eleve jellemző lenne. Az ő esetükben a többieknek kell eljárniuk az ő érdekükben, azaz a paternalizmus elvének segítségével, úgy döntve helyettük, ahogy ők döntenének, ha erre képesek volnának (*IE* 301–302; 586). A paternalizmus érve arra mutat rá, hogy a hathatós igazságérzettel nem bíró állampolgárok esetében nem az igazságosság vagy az eredeti helyzet hatóköréből való kizárás az egyetlen lehetséges út. Ennek az analógiájára egy rawlsiánus megközelítésben lehetséges volna amellett érvelni, hogy a hathatós igazságérzet hiánya a nem állampolgárok esetében sem vonja szükségszerűen magával a kizárásukat. Nem állítom, hogy a hathatós igazságérzettel nem bíró migránsok be nem fogadása a hathatós igazságérzettel nem bíró állampolgárok kizárásával azonos erkölcsi súllyal bírna. A paternalizmus érv segítségével csupán arra igyekeztem rámutatni, hogy a hathatós igazságérzet hiánya önmagában nem jelent olyan fenyegetést, amely miatt *eleve* azt kellene feltételeznünk, hogy az adott személy alkalmatlan volna az igazságosság kívánalmainak elsajátítására. A paternalizmus érv tehát egy lehetséges mód arra, hogy a szocializáció kapcsán megfogalmazott empirikus hipotézis migrációval kapcsolatban szkeptikus, esetleg „bevándorlásellenes" implikációival szemben érveljünk.

A másik érv az intolerancia érvből származtatható. Vegyük a legrosszabb forgatókönyvet, és tegyük fel, hogy a migránsok mint a politikai közösség leendő tagjai, komoly fenyegetést jelentenek a fogadó országra nézve. Ebben az esetben tekintsük őket a társadalom egy (leendő) intoleráns csoportjának. Mivel ezek a csoportok veszélyeztethetik az igazságos intézményeket, az esetükben két lehetőség áll nyitva: az egyik lehetőség, hogyha az intoleráns csoport az állampolgárok érdekeire nézve „komoly veszélyt" jelent, az állampolgárok jogosan korlátozhatják az intoleráns csoport tagjainak szabadságát. A másik esetben azonban Rawls szerint az a „lélektani elv" érvényesül, hogy az intoleráns csoport tagjai felismerik, milyen előnyöket jelentenek számukra az igazságos intézmények, ezért idővel maguk is toleránssá válnak, a fenyegetés pedig megszűnik (*IE* 266–267). A *PL*-ben már kifejezetten az állampolgárok világnézeteinek összeegyeztethetetlensége a fő probléma, ezért az a kérdés, hogy a migránsok fenyegethetik-e az igazságos intézményeket, nem különül el élesen a politikai liberalizmust a pluralizmus ténye felől érő kihívásoktól. A részben nyílt rendszer premisszáját alkalmazva a politikai liberalizmusra azt mondhatjuk, hogy a rawlsi gondolatmenet szempontjából az a kulcskérdés, hogy az igazságos intézményeket érő fenyegetés jöhet-e éppannyira a társadalmon belülről, mint kívülről.

A belső elmélet általam kínált olvasata nem alkalmas arra, hogy a migráció átfogó elméletének alapjául szolgáljon. Azt azonban megvilágítja, hogy a rawlsi politikai filozófia egyik fő problémája az egyéni világnézetek összeegyeztethetőségének kérdése. Ez a kérdés egyben a migrációval kapcsolatos kortárs viták egyik sarokköve. A tanulmányban arra igyekeztem rámutatni, hogy a migráció-

val kapcsolatban felmerülő néhány kérdésre lehetséges rawlsiánus választ adni, még akkor is, ha ez a válasz merőben eltér attól a néhány megjegyzéstől, amit Rawls maga tett a migráció kapcsán.

V. KONKLÚZIÓ

A tanulmány arra tett kísérletet, hogy rekonstruálja Rawls migrációval kapcsolatos elképzeléseit, magyarázatot kínáljon ezek hiányosságaira, és felvázoljon egy másik lehetséges utat, amelyen elindulva egy olyan alapvetően *rawlsiánus* migrációfelfogáshoz juthatunk, amely eltér Rawls kései munkáiban a migrációval kapcsolatban tett megjegyzéseitől. A tanulmány arra mutatott rá, hogy a migráció témája a *zárt rendszer premisszája* miatt csúszik át körkörösen az igazságosság belső elméleteiből Rawls külpolitikai fókuszú elmélete hatókörébe és fordítva, mivel Rawls, meglepő módon, a külpolitikai fókuszú *A népek jogában* is fenntartja a zárt rendszerként felfogott társadalom koncepcióját. A tanulmány rávilágított, hogy bár bizonyos módszertani és szubsztantív sajátosságok miatt ez a kései írás, amelyben Rawls expliciten reflektál a migrációra, jogosan tekint el a migráció néhány formájának a tárgyalásától, ezek mégsem igazolják, hogy a migráció egyes eseteit nem tárgyalja részletesen, vagy éppen egészen meglepő állítások formájában teszi ezt. A hiányosságok kiküszöbölése végett a tanulmány a rawlsi politikai filozófia örökségéhez hűen igyekezett a migráció egy olyan alternatív megközelítését felvázolni, amelyet *Az igazságosság elméletére* és a *Political Liberalismra* alapoz.

IRODALOM

Barry, Brian 1982. Humanity and Justice in Global Perspective. *Nomos*. 24. 219–52.

Beitz, Charles R. 1999. *Political Theory and International Relations*. Rev. ed. Princeton/NJ, Princeton University Press.

Benhabib, Seyla 2004. The Law of Peoples, Distributive Justice, and Migrations. *Fordham Law Review*. *72*. 1761–1787.

Blake, Michael 2013. Immigration, Jurisdiction, and Exclusion. *Philosophy and Public Affairs*. 41/2. 103–30.

Buchanan, Allan 2000. Rawls's Law of Peoples: Rules for a Vanished Westphalian World. *Ethics*. 110. 697–721.

Caney, Simon 2005. *Justice Beyond Borders: A Global Political Theory*. Oxford – New York, Oxford University Press.

Carens, Joseph H. 1987. Aliens and Citizens: The Case for Open Borders. *The Review of Politics*. 49/2. 251–73.

Cole, Phillip 2020. Climate Change and Global Displacement: Towards an Ethical Response. In Birgit Schippers (szerk.) *The Routledge Handbook to Rethinking Ethics in International Relations*. New York, Routledge. 179–94.

Cozzaglio, Ilaria – Greta Favara 2021. Feasibility beyond Non-ideal Theory: a Realist Proposal. *Ethical Theory and Moral Practice*. 25/3. 1–16.
Dummett, Ann 1992. The Transnational Migration of People Seen from within a Natural Law Tradition. In Brian Barry – Robert E. Goodin (szerk.) *Free Movement*. University Park/PA, University of Pennsylvania Press.169–80.
Fine, Sarah – Lea Ypi 2016b. The Ethics of Movement and Membership. An Introduction. In S. Fine – L. Ypi (szerk.) *Migration in Political Theory*. Oxford, Oxford University Press. 1–8.
Forrester, Katrina 2019. *In the Shadow of Justice: Postwar Liberalism and the Remaking of Political Philosophy*. Princeton/NJ, Princeton University Press.
Förster, Annette 2014. *Peace, Justice and International Order. Decent Peace in John Rawls' The Law of* Peoples. Palgrave, Macmillan.
Kant, Immanuel 1997. Az örök békéről. In uő: *Történetfilozófiai írások*. Ford. Mesterházi Miklós. Budapest, Ictus.
Kymlicka, Will 2003. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. 1. kiad. 1995. Oxford, Clarendon Press.
Martin, Rex – David A. Reid 2006. Introduction. In Rex Martin – David A. Reidy (szerk.) *Rawls's Law of Peoples: A Realistic Utopia?* Malden/MA, Blackwell.
Miller, David 2016a. *Strangers in Our Midst: The Political Philosophy of Immigration*. Cambridge/MA, Harvard University Press.
Miller, David 2016b. Is There a Human Right to Immigrate? In Sarah Fine – Lea Ypi (szerk.) *Migration in Political Theory*. Oxford, Oxford University Press. 11–31.
Miller, David 2011. Taking Up the Slack? Responsibility and Justice in Situations of Partial Compliance. In Carl Knight – Zofia Templowska (szerk.) *Responsibility and Distributive Justice*. Oxford University Press. 230–245.
Nail, Thomas. 2015. *The Figure of the Migrant*. Stanford CA, Stanford University Press.
O'Neill, Onora 1996. *Towards Justice and Virtue: A Constructive Account of Practical Reasoning*. Cambridge, Cambridge University Press.
Pettit, Philip 2006. Rawls's Peoples. In Rex Martin – David Reidy (szerk.) *Envisioning a New International Order: Essays on Rawls's Law of Peoples*. Oxford, Blackwell. 38–55.
Pogge, Thomas 2004. The Incoherence Between Rawls's Theories of Justice. *Fordham Law Review*. 72/5. 1739–1759.
Pogge, Thomas 1992. Cosmopolitanism and Sovereignty. *Ethics*. 103/1. 48–75.
Rawls, John 1997. *Az igazságosság elmélete*. Ford. Krokovay Zsolt. Budapest, Osiris Kiadó.
Rawls, John 2005. Political *Liberalism* (Expanded ed). New York, Columbia University Press.
Rawls, John 2008. *A népek joga. Visszatérés a közös gondolkodás eszméjéhez*. Ford. Krokovay Zsolt. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
Sadurski, Wojciech 2014. Fifteen Years Later: Reflections on Realism and Utopia in 'The Law of Peoples' by John Rawls. *Sydney Law School Research Paper*. 14/93. http://doi.org/10.2139/ssrn.2511932.
Sager, Alex 2016. Methodological Nationalism, Migration and Political Theory. *Political Studies*. 64/1. 42–59.
Sassen, Saskia. 2011. *Mobility of Labor and Capital: A Study in International Investment and Labor Flow*. Cambridge, Cambridge University Press.
Scheffler, Samuel. 2001. *Boundaries and Allegiances. Problems of Justice and Responsibility in Liberal Thought*. Oxford – New York, Oxford University Press.
Sen, Amartya. 2009. *The Idea of Justice*. Cambridge/MA, Belknap Press of Harvard University Press.
Sen, Amartya. 2006. What Do We Want from a Theory of Justice? *Journal of Philosophy*. 103/5. 215–38.

Smith, Sophie, Bejan, Teresa – Zimmermann, Annette 2021. The Historical Rawls: Introduction. *Modern Intellectual History*. 18/4. 899–905.

Tan, Kok-Chor. 2006. The Problem of Decent Peoples. In Rex Martin – David Reidy. *Rawls's Law of Peoples: A Realistic Utopia?* Malden/MA, Blackwell Pub.

Ujlaki Anna 2021. Miért legyen a migráció politikaelmélete feminista? *Politikatudományi Szemle*. 30/3. 27–44.

Ujlaki Anna 2020. Republikanizmus: a migráció egy lehetséges értelmezése? *Politikatudományi Szemle. 29*/2. 25–44.

ENSZ 1948. *Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*.

Walzer, *Michael* 1983. *Spheres of Justice: A Defence of Pluralism and Equality*. Oxford, Robertson.

Wellman, Christopher Heath 2016. Freedom of Movement and the Rights to Enter and Exit. In Sarah Fine – Lea Ypi (szerk.) *Migration in Political Theory*. Oxford, Oxford University Press. 80–102.

Wellman, Christopher Heath – Phillip Cole 2011. *Debating the Ethics of Immigration: Is There a Right to Exclude?* Oxford, Oxford University Press.